

Популізм у фокусі: про що дебатували учасники конференції випускників Інституту Кеннана в Берліні?

6–7 листопада 2017 року в Берліні відбулася щорічна конференція випускників дослідницьких програм Інституту Кеннана на тему «Популізм у фокусі». Партнером заходу став Центр східноєвропейських і міжнародних досліджень (*Zentrum für Osteuropa- und Internationale Studien*), заснований у жовтні 2016 року урядом Німеччини у відповідь на зростаючу потребу якісних досліджень щодо політичних та соціо-економічних процесів в Україні, Росії та регіоні¹.

Конференція проходила у форматі круглих столів, присвячених різним аспектам популізму, його впливу на політичні процеси в Європі та світі. Спалахи популістичної політичної риторики в різних країнах, не залежно від рівня їхнього економічного, культурного та соціального розвитку, дають підстави вважати, що хвиля популізму накрила більшу частину Євразії, значну частину Європи та обох Америк. У цьому сенсі XXI століття, здається, можна називати століттям популізму.

Під час першого круглого столу «**Новий авторитарний пояс: від Анкари до Москви**» учасники обговорили кризу ліберальної демократії, цінності та процес демонтажу демократичних інституцій в Росії, Туреччині, Угорщині, Польщі та США. Шукаючи пояснення кризі ліберальної демократії, експерти намагалися передбачити тривкість популізму та розмірковували над питанням, чи завжди він є загрозою демократії? Якщо популізм стає виразною ознакою сучасних авторитарних та гібридних режимів, то як саме популізм руйнує демократичні інститути та чи можна цьому зарадити? Яким чином відбувається взаємозв'язок між авторитарною та популістичною політикою?

Учасники дійшли висновку, що ліберальні цінності справді зазнають утисків як на Сході, так і на Заході, однак ототожнення популізму з авторитаризмом виглядає необачним. Популізм можна розглядати як ідеологію, дискурсивний стиль чи політичну стратегію, до яких можуть вдаватися політики для досягнення своїх короткострокових чи довгострокових цілей, але популізм не є тотожним авторитаризму, адже авторитаризм є певним типом режиму або системи, а популізм – лише інструментом для здобуття чи утримання влади.

Другою темою конференції стали «**Фейкові новини, сфальшовані наративи та пропаганда: оцінка мови сучасних медіа**». Було проаналізовано підміну понять і викривлення дійсності політиками-популістами. Сайти «фальшивих новин», атаки на засоби масової інформації та особливо підступні форми пропаганди стрімко поширюються, перевертаючи з ніг на голову усталені норми й наше розуміння світу. Соціальні мережі лише посилюють проблему, адже їх використання з метою фальшування фактів стало вже невід'ємним елементом репертуару популістів.

¹ The Centre for East European and International Studies (ZOIS). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://en.zois-berlin.de>.

Тож які механізми використовують популістські лідери задля зміни дискурсу та мобілізації масової підтримки? Як вони домагаються поляризації суспільства (дихотомії «нас» проти «них») та які інструменти мають використовувати журналісти, політологи і суспільство, аби протистояти фальшивим наративам, дихотомному дискурсу й конспіративній риторичі?

Сучасні технології та соціальні мережі відкривають перед громадянами величезні можливості, але водночас становлять серйозну загрозу. Сьогодні маємо підтверджені факти використання Росією американської компанії «Фейсбук» для поширення фейкових новин під час президентської виборчої кампанії у США, проте бачимо, що американські посадовці починають переймати російську практику використання «альтернативних фактів». Використання маніпулятивних прийомів популістами у різних частинах світу є тривожним сигналом, адже це стирає межу між демократією й автократією.

Третій круглий стіл «**Популістична атака на історію та історичну пам'ять**» сфокусувався на тому, як політики-популісти використовують проблемні історичні теми для підвищення своєї популярності. Історія зазнає особливого нападу у світі «постправди», адже популісти вдаються до селективного аналізу документів та використання лише окремих з них задля просування одних історичних наративів та спростування інших.

Учасники конференції розглянули феномен «вибіркової історії» та зазначили, що інструментальне використання історії стало реальною проблемою в багатьох посткомуністичних країнах. Учасники розглянули такий феномен, як «presentism» – своєрідний стан історичної свідомості суспільства, для якого сучасність залишається єдиним мірилом, точкою відліку для оцінки минулого. Фактично, «presentism» надає подіям минулого кон'юнктуру політичну оцінку, яка, як правило, відображає поточний запит правлячих еліт. Подані нижче есе наших російських колег – Лариси Дериглазової та Ірини Мейер-Олімпієвої – ілюструють процес конструювання наративу «народу-переможця» та замовчування інших історичних фактів, які руйнують цей міф.

Інструментальне використання історії псує відносини між Україною і Польщею. Політизовані рішення Сенату та Сейму Республіки Польща про визнання масових убивств поляків загонами Української повстанської армії на Волині «геноцидом польського народу» очікувано погіршило ставлення до України і українців у Польщі та спровокувало «захисну» реакцію в Україні. У цих складних умовах масові очікування підштовхують інтелектуалів до опанування певної позиції у публічних дискусіях. Не всі, однак, можуть впоратися з тиском популістів і залишатися «охоронцями суспільної свідомості». Відповідальність публічних інтелектуалів у такий час лише зростає.

Питанню «**Зцілення нових популістичних поділів**» був присвячений останній круглий стіл нашої конференції. Учасники замислилися над дієвими інструментами зменшення негативного впливу популізму та стримування його деструктивної сили. Яку відповідь мають давати дослідники на зростаючу популярність сил, що сповідують євроскептицизм, ксенофобію, націоналізм та ставлять під сумнів ліберально-демократичні цінності? Відповіді на ці запитання – у розміщених нижче есе учасників дискусії.

Юрій Мацієвський та Катерина Смазлій